

MEDYA VE KÜLTÜRÜN KÜRESEL AKIŞI: TÜRK DİZİLERİNİN KOSOVA'DA ALIMLANMASI

Global Flow of Culture and Media: The Audience Reception of Turkish TV Series in Kosovo

Yrd. Doç. Dr. Emek ÇAYLI RAHTE*

ÖZ

Bu çalışmada Balkan ülkelerinde Türk dizilerinin nasıl alımlandığı temel sorusuna yanıt aranmaktadır. Prizren örneğinde Kosovalı izleyicinin Türk dizilerini anlamlandırma pratikleri kültürel ürünlerin ulusötesi (*transnational*) tüketimi ve diasporik/melez izleyici konumları bağlamında ele alınmaktadır. Türk dizilerinin Balkanlardaki izleyicilerinin medya içerikleri tarafından biçimlenen, aynı zamanda medyanın anlamlar dünyasını biçimlendiren imgesel dünyalarının yersiz-yurtsuz niteliği, ulusötesilik ve yerellik unsurları ile bir arada değerlendirilmektedir. Kosovalı izleyicinin Türkiye ile kültürel bağlarının tarihsel ve siyasal köklerini göz önünde bulunduran bir etnografik tahlil benimsenmektedir. Prizren'de gerçekleştirilen alan araştırmasında Kosovalı izleyicinin zihnindeki mevcut Türkiye imgesinin dizilerle bağına dair bir yoruma ulaşmak amaçlanmaktadır. Derinlemesine görüşmelerde diziler üzerine farklı okuma pratiklerinin keşfedilmesi için dizilerdeki olay ve kişilere dair tartışmalar yapılmıştır. Odak grup görüşmelerinde görüşülenlerin dizilerdeki kişiler/konular ve durumlara dair kendi aralarında yaptıkları tartışmalar dizilerin anlamlandırılmasında bireysel farklılaşmalar ve örtüşmelerin kaynaklandığı değişkenlerin (ideolojik bağlar, etnisite, toplumsal cinsiyet, gündelik yaşam deneyimleri gibi) belirleyiciliğini bir kez daha görmeyi sağlamıştır. Alandan elde edilen bulgular bir kez daha göstermiştir ki coğrafi yakınlık, tarihsel geçmiş ve kültürel ortaklıklar kadar kişisel bağlar, medya sektörünün mevcut koşulları ve gündelik hayatın örgütlenmesindeki imkânlar da izleyicinin medya içeriklerine yönelmesinde ve üretilen metinlerle bağ kurmasında belirleyicidir. Prizren'deki görüşmeler özelinde izleyicinin Türk dizilerini alımlamasında öne çıkan bir unsur; farklı etnik gruplara, yaş ve cinsiyete mensup izleyicinin benzer bir eleştirel mesafe ile hem sempati duyarak hem de alternatif içeriklere dair arayışı koruyarak dizileri kendi özellikleri çerçevesinde yorumlamasıdır.

Anahtar Kelimeler

İzleyici alımlaması, Etnografi, Balkanlar, Türk dizileri, Küresel medya akışı.

ABSTRACT

In this study, through the main question of how Turkish TV series are received in Balkans, it is aimed to examine the interpretation practices of Turkish TV series by audience in Prizren/Kosovo within the context of transnationalism and diasporic/hybrid audience. It is accepted that the imaginary world of the audience of Turkish TV series in Balkans, which shapes media's world of significances and also itself formed by the media contents, has a de-territorialised character, apart from its both transnational and local features. An ethnographic approach considering the historical and political roots of the cultural ties of audience in Kosovo with Turkey is adopted. With the fieldwork carried out in Prizren, it is intended to interpret the Turkey image of Kosovan audience and its relation to TV series. In the in-depth interviews, to discover different reading practises of the television serials, the characters and plots of the serials are discussed. In the focus group discussions the debates about the characters, plots and situations put forward again the variables because of the individual differences and similarities (gender, ideological ties, ethnicity, everyday life experiences) in the interpretation of serials. Findings from the field research have once again shown that as well as geographical and cultural proximities and historical backgrounds personal ties, the current conditions of the media sector and the organization of everyday life are also determinants of the viewer's orientation to media content and their connections with them. The interviews in Prizren displays in particular that the audience from different ethnic backgrounds, age and sex interpret the serials within their own subjectivity. With a similar critical distance, they both feel attracted to them and preserve the search for alternative contents.

Key Words

Audience reception, Ethnography, Balkans, Turkish TV Series, Global media-flow

* Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü, Ankara/Türkiye, emekcayli@gmail.com

Giriş

Son yıllarda, tıpkı 80'lerde Amerikan dizilerinin küresel ölçekte dolaşma girmesi, takip eden on yıllık süreçte Latin Amerika ve Meksika kaynaklı arkası yarınların birçok ülkede büyük ilgi görmesi gibi, Türk dizilerinin de başta Ortadoğu ve Balkanlar'da, geniş bir izleyici kitlesine ulaştığı görülmektedir. Tarihi miras, diplomatik ilişkiler ve gündelik hayattaki kültürel karşılaşmaların yanı sıra medya ürünleri ile kurulan ilişkiler de Balkan halklarının Türkiye imgesini biçimlendirmektedir.

Bir Hırvat gazetecinin Sırbistan'ın 2008 yılında elde ettiği *Eurovision* başarısını "popüler kültür en güçlü diplomasisidir" sözleri ile yorumlamasında da işaret ettiği gibi (Volcic 2009: 115), kültür ihracatının bir ülkenin tesis etmeyi amaçladığı uluslararası imaja önemli bir katkısı vardır. Medyanın devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin şekillenmesine müdahale etme ve halkların temsilcisi gibi olabilme kapasitesini ifade etmek için kullanılan "medya diplomasisi" (Hafez 2012: 184) tabirinden hareketle Türk dizilerinin Türkiye'nin medya diplomasisinin en önemli araçlarından olduğu söylenebilir.

Şüphesiz, Türk dizilerinin Balkanlarda gördüğü ilgide coğrafi yakınlık ve her iki bölge arasındaki turizm ilişkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Elif Nuroğlu (2013) "dizi turizmi" kavramı etrafında ördüğü araştırmasında, Türk dizilerinin Balkanlardan ve Arap coğrafyasından Türkiye'ye turizm akışında etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Nuroğlu 2013).

Mısır'da Türkiye algısı üzerine

içerik analizleri, anketler ve derinlemesine görüşmeler üzerinden çalışma yapan Ahmet Uysal (2011), Türk dizilerinin Arap dünyasında izlenmesine dair Arap medyasında yapılan yorumları incelemiştir. Türk dizilerinin izleyicinin özlem duyduğu özgürlük imkânını izleyiciye sunduğu yorumları yapılmaktadır. Uysal, Türkiye'nin (2011: 85-86) laik toplum yapısının kimi yorumlarda ise olumsuz tepkilerle yer bulduğuna değinir. Cenova Üniversitesinde yazdığı *The Impacts of Turkish TV Series on Arab Women* adlı yüksek lisans tezinde Sibel Akın ise (2012'den Karlıdağ ve Bulut 2014) izleyicilerle yaptığı görüşmelerde Arap izleyicinin güçlü, kendi ayakları üzerinde duran kadın karakterlerden etkilendiklerini, dinî kimliklerini ve doğulu değerlerini koruyarak daha fazla özgürlük talep etmelerinde dizilerin etkili olduğunu ortaya koyar.

Zafer Yörük ve Pantelis Vatikiotis (2013) son 10 yıllık süreçte Ortadoğu ve Balkanlar'da Türkiye'nin imajının ve prestijinin gelişimini açıklamak için kullanılan "yumuşak güç"ün (*soft power*) somut bir diplomatik ve stratejik güce (*hard power*) evrildiği gibi bir çıkarımın henüz erken bir yorum olduğunu dile getirir. Türk dizilerinin başarısı Türk ulusal kimliğinin çok yönlü ve ikircikli yapısı ile ilişkilidir. İslam ile sekülerlik, doğu ile batı, modern ve geleneksel arasında değişen konumlar Türkiye'nin hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da gördüğü ilgiyi açıklamaktadır. Yörük ve Vatikiotis'in değerlendirmeleri önemli tespitler içermekle birlikte izleyicinin anlamlandırma dünyasına dair yalnızca spekülatif bir yoruma ulaşması nedeniyle eksik kalmaktadır.

Türk dizilerinin yurt dışındaki izleyicileri üzerine yapılmış alımlama çalışmalarının henüz oldukça sınırlı sayıda olması bu alandaki boşluğu ortaya koymaktadır. Eylem Yanardağoğlu ve İmad N. Karam'ın (2013) Filistin ve Mısır'da yaptıkları, 35 kişiyle derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmeleri ile yürüttükleri çalışma bu alandaki nadide örneklerden biridir. Araştırmacılar Arap coğrafyasında Türk dizilerin izlenmesine dair 4 ana etken saptamışlardır: Prodüksiyon kalitesi, dış politikadaki değişiklikler, kültürel yakınlık ve dizilerde sunulan modernlik imgeleri. İzleyici Türk dizilerini kendi kültürel değerlerini bozma unsuru olarak değil, yakınlıklar gördükleri unsurları onayladıkları, kendi kültürleri ile uzak buldukları unsurları ise eleştirdikleri popüler kültür ürünleri olarak görmektedir.

Prizren örneğinde Kosovalı izleyiciye yönelik bu çalışmanın ayırt edici yönü, izleyici alımlamasını küresel medya akışı, ulusötesi imgelem ve diasporik/melez izleyici kimlikleri bağlamında ele alması ve Türk dizilerinin Balkanlarda neden/ nasıl izlendiğini sahaya inerek, etnografik perspektifle yanıtlamaya çalışmasıdır. Televizyon dizilerinin, üretildikleri ulusun sınırlarını aşarak kendilerine ulusötesi izleyiciler yaratması yerelötesi (*trans-local*) medya kültürleri, kültürün senkretik niteliği ve melez kimlikler bağlamında tartışılmaktadır.

Yöntem ve Örneklem

Medya metinlerinin çeşitli izleyici grupları tarafından farklı biçimlerde kodaçılmanabildiğini (*encoding*) ortaya koyan izleyici alımlama çözümlenmeleri muhalif, karşıt ve egemen

okuma biçimlerine (Hall, 1973; Morley, 1980) dikkat çekerek metin odaklı yaklaşımların eksik bıraktıkları büyük bir alanı dolduran araştırmalar ortaya koymuşlardır¹. Kimliklerin tikel olmadığı ve farklı kimliklerin kesişme noktasında, bireylerin kendilerini çoğul kimliklerle ifade ettikleri görüşünün benimsendiği 90'lı yıllarda, izleyici araştırmalarında da etnik, dinsel, cinsel ve sınıfsal açıdan farklılaşan ve kesişen heterojen kimliklerin medya metinlerini yorumlama pratiklerini incelemeye ağırlık verilmiştir (Çaylı Rahte, 2013).

Derinlemesine görüşmeler, odak grup görüşmeleri ve katılımlı gözlemlerle yürütülen ve Kosovalı izleyicinin Türk dizilerini nasıl alımladığı temel sorusu etrafında dizayn edilen araştırmada yaş, meslek, sınıf, cinsiyet ve etnik köken itibarıyla heterojen bir örneklem grubu oluşturulması hedeflenmiştir. Saha olarak Kosova'nın kültür başkenti Prizren'in seçilmesinin nedeni, Ülke'nin diğer yerleşim yerlerindeki homojen dağılımın aksine, araştırmanın yöneldiği diasporik/melez izleyici betimlemesine karşılık gelecek şekilde Prizren'deki çok-etnili yapıdır (Arnavutlar, Türkler, Boşnaklar, Sırp, Romanlar, Gorahlılar vd.). Arnavutlar ülke genelinde olduğu gibi bu şehirde de hakim etnik grup olsa da Türk nüfus Kosova'nın diğer kentlerine göre Prizren'de daha yoğundur².

Mart-Temmuz 2014 tarihleri arasında yürütülen alan araştırmasında Türk dizilerini düzenli olarak takip eden 53 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşülenlerin çok sayıda Türk dizisi takip ediyor olmasından yola çıkarak tek bir dizi üzerine derinleme-

sine mülakatlar yerine görüşmecilerin hangi dizileri, neden takip ettikleri sorusu üzerinden araştırma yapılandırılmıştır. Görüşmeler, iş yeri ve cafe'de gerçekleştirilen üç görüşme haricinde görüşülenlerin ev ortamlarında gerçekleştirilmiştir.

Görüşülenlerin etnik kökenlerine göre dağılımı:

25 Türk/22 Arnavut/4 Boşnak/2 Sırp

Görüşülenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı:

42 Kadın/11 erkek

Görüşülenlerin Yaş gruplarına göre dağılımı:

(50 yaş ve üzeri): 20 kişi

(25-50 yaş arası): 29 kişi

(15-25 yaş): 4 kişi

Araştırmacının ailesel bağları (evlilik yolu ile kurulan), ağırlıklı olarak Kosovalı Türk gruplarla görüşülmesine imkân tanımıştır. Ailesel bağlar aynı zamanda alan araştırması sürecinde görüşmelerin ayarlanması, dil sorunlarının aşılması ve bölgenin yakından tanınması açısından önemli bir avantaj sağlamıştır. Sırp görüşülen sayısının sınırlı olmasının nedeni, savaş sonrasında Sırp'ların büyük oranda Kosova'yı terk etmiş olmaları, geri kalan az sayıdaki Sırp nüfusun Prizren'de sosyal hayatta az görünür olması, ulaşılabilenlerin ise görüşme yapmayı kabul etmemiş olmalarıdır. Kosova'daki etnik grupların dağılımı ve dizilerin ağırlıklı kadınlar ve orta yaş/üzeri izleyici kitlesi tarafından takip edildiği dikkate alındığında örneklemin dağılımının etnik köken, cinsiyet ve yaş itibarıyla temsil edici nitelikte olduğu düşünülebilir.

Kültürün Küresel Akışı, Diasporik Medya Kültürleri ve Melezleşme

Kültürel etkileşimin ulusötesileşmesi (*transnationalization*) ve metaların uzak mesafeler kat etmesi bağlamında kültürel metaların dolaşımının mecrası olarak medyaya yaklaşımlar kültür emperyalizmi argümanlarıyla temellenen kültürel homojenleşme bağlamından küresel-yerelleşme (*glocalization/glokalizasyon*), indigenization yerlileşme (*indigenization*) gibi kavramlar etrafında örülen kültürel heterojenlik yaklaşımlarına ve çok yönlü akış vurgularına doğru evrilmiştir. Medya emperyalizmi çerçevesindeki çözümlenmeler izleyicinin metni nasıl okuduğunu değil metnin ideolojik gücünü dikkate almışlardır. 70'lerden itibaren medya metinlerinin neler söylediğine ve üretilen içeriklerin nasıl okunduğuna yönelik artan ilgi, küresel dolaşıma giren medya içeriklerinin farklı coğrafyalar ve farklı imgelem dünyalarında nasıl anlamlandırıldığına yönelik sorularla evrilmiştir.

Sermaye, teknoloji, enformasyon, imge ve etkileşimin küresel akışı ile betimlenen "küresel ağ toplumu"nda (Castells 2008) 90'lardan itibaren uydu teknolojilerinin gelişimi ile birlikte medya içeriklerinin küresel dolaşımı hız kazanmıştır. Medya içeriklerinin akışı sadece Anglo-Amerikan dünyadan diğer bölgelere doğru olmakla kalmamış, farklı ulusötesi ağların ortaya çıkmasıyla periferiden-merkeze doğru da varlığını göstermeye başlamıştır.

Daya Kishan Thussu (2007) Kore, Çin ve Hint filmleri, Latin Amerika arkası yarınları, Arap coğrafyasının haber kanalları, Japonya'nın animas-

yonları gibi örnekler üzerinden görsel medyanın küresel akış ve karşıt-akışını (*contra-flow*) heterojen bir küresel izleyici kitlesi yaratan çoksesli ve çokyönlü bir akış olarak niteler. Küresel medya izleyicisinden söz edilmesinde Olimpiyatlar, Eurovizyon, MTV, CNN gibi uluslararası nitelikli yayınlarla spor, haber, film ve müziğin yanı sıra, başta Amerika ve Latin Amerika dizilerinin farklı coğrafyalarda izleyicinin ilgisine sunulması ile televizyon draması da önemli bir rol oynamaktadır. Televizyon dramalarının kendi ülkelerinin sınırlarını aşarak farklı coğrafyalarda izleyicinin ilgisi ile karşılaşması, ulusal-uluslararası medya içerikleri ayırımının bulanıklaşmasında sanat (resim, müzik vb.), film ve edebiyat kadar etkili bir kültürel üretim alanı ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir (Turner ve Tay 2009).

Craig Calhaun (2007'den, Turner 2009: 59) medya içeriklerinin ulusötesi tüketiminin, zevklerin kozmopolitleşmesini ve kültürel çeşitliliği beslediği, yerkürenin de dev bir *polis*'e dönüşmesiyle demokratik yurttaşlığın, dünya vatandaşlığının nüvelerinin var olabildiği bir küreselleşme ikliminin medya dolayımıyla tesis edilebileceği görüşünü savunur. Ulusötesi dolaşımın ve temasın hâkim olduğu bir dünyada kimlik ve kültürün özcülüğü ve otantikliğinden değil faraziliğinden (*conjectural*), hareketliliğinden, senkretikliğinden (kaynaşmışlık/ *syncretic*) söz edilebilir (Mattelart 2011: 102). Ulf Hannerz'in (1992'den Holton 2013) kozmopolitleşme ve kültürel hibritleşme ile birlikte çerçevesini çizdiği senkretik kültür tezi, bütünsel kültür fikrine karşılık karışımı kültürlerin esas niteliği

olarak görür. Kültürün, onu mekana bağlayan değişmez kavramsal bağları yoktur, anlamlar akışlarda ve bağlarda üretilir (Tomlinson 2004: 47). Yerelin sınırlarına sabitlenemeyecek kadar hareketli, yerelötesi olma niteliği ile medya kültürleri de yerelin sınırlarında üretilmekle birlikte bu sınırların ötesine geçmekte, kendilerine yeni uzamlar yaratmaktadırlar.

Tristan Mattelart (2009) izleyicinin yabancı kültürel formları, kendi yerel gerçeklikleri ile sentezleyerek yeni kültürel formlar oluşturduklarına dikkat çeker. Televizyon dizilerinin izleyicileri bağlamında tüm bu manzara yorumlandığında Anthony Giddens'in (1998) küreselleşme ve kimliklere dair tespitlerinden esinle, küresel medya içeriklerinin izleyicinin düşününselliğini (*reflexivity*) beslediği, kendi gündelik hayatı üzerine düşünerek eleştirel bir perspektif geliştirmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Küresel ölçekte izleyiciye dizilerde kendi kodlarına kolaylıkla tercüme edebildikleri, benzerlik ilişkisi kurabildikleri bir imgesellik sunulmaktadır. John Tomlinson'a göre (2004: 234) televizyon, sağladığı tele-dolayım deneyimiyle –ki bu, deneysel mesafeyi de içerir- kültürel ve ahlaki mesafeyi kapayarak ve uzakta-ki yaşam ve olaylara katılım duygusu sunarak, dünya halklarının uzaktaki kültürel ötekileri algılama biçimlerini etkilemektedir. Öte yandan uzakların yakın hâle gelmesi ve mesafeli olduklarımıza duyduğumuz aşinalığın bir yandan bir tür perdeleme olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Gördüğümüz imgeler, temsil aracılığıyla dolayımlanmış temasımızla bir

yandan aslında bizden uzaklaşmış da olurlar (Morley 2003: 183). O hâlde tele-görsel deneyimin sunduğu yakınlık olanağı, mesafeli bir yakınlık olarak kavranabilir.

Hannerz'in bir perspektif ve ideal durum olarak ele aldığı "kozmopolitanizm" kavrayışını geliştiren Tomlinson (2004) kozmopolitani kültürel ve ahlaki açıdan hem küresel hem de yerelde yaşayabilen, kendi kültürel tavırlarının farkında olmakla birlikte öteki özerk yerelliklerdeki insanlarla müzakerede bulunabilen olarak tarifler. Televizyon izleyicisi de küresel içerik akışları karşısında "kozmopolit izleyici" olarak adlandırılabilir.

Küresel medya içerikleri karşısında televizyon izleyicisi için kullanılacak, kozmopolitanizmle oldukça ilişkili bir diğer tabir ise "diasporik izleyici"dir. Hareket hâlindeki insan ve aidiyet geliştirdiği uzamların birbiri ile kesişmesini anlamında "diaspora" kavramı (Georgiou 2012: 374) yersizyurtsuzlaşmış (*deterritorialized*) izleyici ve onun hareket hâlindeki imgelem dünyasını betimler. Hall'ün (1991'den, Mattelart 2011) kültürel kimlikler kuramsallaştırmasında "diaspora" kavramı metaforik anlamıyla kullanılarak heterojenlik, çeşitlilik ve melezlik bağlamında betimlenmiştir. Diasporik izleyicinin imgelem dünyasını tarifleyen, köklerinden kopma, ayrılma ve metamorfoz deneyim olarak melezlik yersizyurtsuzlaşma ile ilişkili olarak dünyanın farklı yerlerindeki kültürlerin birbirleri ile kaynaşmasıdır (Tutal 2006: 195). Küresel izleyici ile buluşan televizyon dizileri uzak coğrafyalardaki imgeleri yakınlaştırarak ve farklı kültürlere kurgununun

sunduğu imkânlarla daha yakından bakma imkânı sunarak melezleşmiş bir imgelem dünyasının, diasporik ve kozmopolit izleyicinin oluşmasına katkıda bulunur.

Televizyon Dizilerinin Küresel Dolaşımı, Balkanlar ve Kosova'da Türk Dizileri

Dizilerin farklı ülkelerde benzer bir ilgiyle karşılaşmasında küresel izleyicinin hislerine tercüman olan aşk, tutku, entrika, çatışmalar, erdem, ihanet, onur, yaşam, ölüm, aile değerleri gibi evrensel temaların payı yüksektir.

Amerikan dizilerinden sonra küresel çapta izleyiciye ulaşan Latin Amerika dizilerinin nasıl bu denli yaygın izlendiğine dair çalışmalar, televizyon dizilerinin küresel dolaşımının ardındaki motivasyona dair çeşitli yorumlar getirir. Jean Chalaby (2005: 5) dizilerin ulusötesi izleyici ile buluşmasında jeo-kültürel bölge unsuruna dikkat çeker. John Sinclair'ın (2009) araştırması da bunu doğrulamaktadır. Meksika ve Brezilya dizilerinin küresel başarısında İspanyolcanın geniş bir coğrafyada konuşuluyor olmasının etkisi büyüktür. Tıpkı İngilizce konuşulan coğrafyalarda Amerikan yapımlarının elde ettiği başarı gibi. Ortak dilin yarattığı dev pazarın yanı sıra Latin Amerika dizilerinin ulusal sınırları aşan bir ilgi ile karşılaşmasında kültürel yakınlık da –giyim, beden dili, mizah anlayışı, öykü temposu, din, müzik alışkanlıkları gibi- önemli bir etkidir. 80'ler sonundan itibaren farklı coğrafyalarda (Doğu Avrupa, Çin, Rusya, İngiltere, Avustralya, Türkiye vb.) bu dizilere gösterilen ilgide, *telenovelaların* ve *soap operaların* yaygınlaşmasında jeo-linguistik faktör-

lerin ve kültürel yakınlık unsurunun dışında melodramik unsurların ortak anlatısal dili ile *türsel yakınlık* da rol oynar.

80'ler ve 90'lar boyunca, özellikle Asya ve Doğu Avrupa'da telenovellaların büyük pazar bulmasının nedeni, bu bölgelerde kendi yapımlarına bütçe ayrılmaması ve ithal yapımların daha ucuza mal edilmesidir. Benzer bir durum Türk dizilerinin Balkanlar'a ihraç edilmesinde de görülmektedir. Savaş sonrasında ekonomisini iyileştirememiş bir coğrafya olması nedeniyle eski Yugoslavya ülkelerinde televizyon draması türünde yerli yapımlar değil, maliyetini karşılayabildikleri kaliteli yapımların ithalatı yeğlenmektedir. Ayrıca jeo-lingustik öğeler Balkanlar'daki izleyici açısından da belirleyicidir. Eski Yugoslavya'da yaklaşık beş yüz yıllık Osmanlı geçmişi başta dil olmak üzere kültürel alanda izleri hâlâ görülebilen bir ortaklığın söz konusu olmasını sağlamaktadır. Örneğin, alan araştırmasının yapıldığı Prizren'de gündelik hayatta Türkçe yaygın olarak kullanılmaktadır. Türk dizileri milliyetçi çevrelerce yer yer protesto edilse ve yayınlara karşı muhalif seslerin de yükseldiği görülse de hâlihazırda tarihsel bağlar, coğrafi yakınlık ve kültürel ortaklıklar bu dizileri eski Yugoslavya bölgesindeki izleyiciler için tercih edilebilir kılmaktadır. İzleyicilerin ilgilerinin yanı sıra bölgedeki yayın politikaları da televizyon dramalarına yayın akışlarında büyük oranda yer ayrılmasında rol oynamaktadır. Sosyalizm sonrası evrede 2000'lerin başından itibaren "neo-televizyon çağı"na geçildiğini Hırvatistan örneği üzerinden ele alan Zrinjka

Peruško ve Antonija Čuvalo (2014) ticari televizyon kanallarının kurulması ile sanat, bilim ve eğitim odaklı yayınların yerini hafif eğlence ve kurgu (film ve diziler) ağırlıklı yayınlara bıraktığını ifade ederler. Yugoslavya döneminde izleyicilerin televizyon dizileri ile bağı hâlihazırda Amerikan dizileri ile olmuş, Latin Amerika dizileri ile süren izleyici ilgisi 2000'ler itibarıyla Türk dizileri ile devam etmiştir.

Alanda Öne Çıkanlar: Kosovalı İzleyicinin Türk Dizilerini Okuma Deneyimleri

Kosova'da geleneksel büyük aile modelinin hâlâ birçok hanede sürdüğü gözlemlenmiştir. Evin erkek çocuğu, doğup büyüdüğü -genelde çok katlı ve müstakil-eve gelin getirir. Evin kız çocuğu da benzer biçimde, kendi eşinin ailesi ile birlikte yaşamak üzere gelin gider. Evin yaşlıları, büyükanneler, dedeler, çocuklar, gelinler ve torunların en çok bir araya geldiği zamanlar dizi izleme zamanlarıdır. Kızına sevdiği bir dizi karakterinin ismini veren Sedat (36, İşsiz, T.3) *Muhteşem Yüzyıl* dizisini ailecek bir araya gelerek izlediklerini ve Şehzade Mustafa öldüğünde hep birlikte ağladıklarını söyler. Dizilerin farklı kuşaklardan kadın ve erkekler tarafından izlenmesinde işsiz nüfusun çokluğunun, savaş sonrasında bozulan ekonomi nedeniyle sınırlı sosyal yaşamın büyük payı vardır.

Türk Dizileri ve Türkiye İle Bağlar

Kevin Robins ve Asu Aksoy (2005) Londra'da yaşayan Türkçe konuşan topluluklarla (Kürtler, Türkler, Kıbrıslı Türkler) yaptıkları araştırmada saha çalışması kapsamında ele aldıkları grupları "ulusötesi cemaatler" ola-

rak adlandırılır. Çift dilli, başka ülkeleri memleketleri olarak adlandıran ve buralarla irtibat hâlinde olan bu cemaatler aynı zamanda “ulusötesi izleyiciler” olarak da anılırlar. Kosova’da yaşayan Türkçe konuşan topluluklardan Arnavut, Boşnak ve Türk izleyici için de benzer bir tabir kullanılabilir. Evlilikler (Boşnak-Türk, Arnavut-Türk evlilikleri oldukça yaygındır) ve Türkiye’ye göç etmiş akrabalar ve yakınlar Kosova’nın ulusötesi izleyicileri olarak Türkçe konuşan izleyici cemaatlerinin Türkiye ile yakın bir bağlılık duygusu içinde olmasının önde gelen unsurlarıdır. Birçoğunun çocukları üniversite eğitimi için Türkiye’ye gitmiş ve kimileri Türkiye’de kalmış, oraya yerleşmiştir. “*Bizim anavatanız Türkiye. Dilimiz aynı, biraz şive-miz değişik ama...*” diyen Sema (70, Emekli, T.) ve “*Benim bütün insanlarımız Türkiye’de, iki amcam Bursa’da. Oğlum Türkiye’de. Bizim insanlarımızın hep Türkiye’de akrabaları vardır*” diyen Mirsada (60, Emekli, B.) gibi görüşülenlerin birçoğu Türkiye ile güçlü bağlar hissettiklerini dile getirmişlerdir. Her ne kadar savaş sonrası bozulan ekonomik durumlar nedeniyle eskisi kadar sık olmasa da akrabaları, yakınları ziyaretler vesilesiyle ve özellikle yazları yapılan Türkiye seyahatleri vasıtasıyla Türkiye ile ilişkileri sadece medya dolayımıyla olmanın ötesindedir. 90’ların başlarında uydunun yaygınlaşmasından önce Kosovalı Türk izleyici açısından kiralayarak ya da “memleket”ten satın alarak izledikleri Türk filmleri Türkiye ile bağlarının korunmasını sağlamıştır. Uydu yayınları ile birlikte televizyon programlarının imgelerin ulusötesi

dolaşımı işlevini film endüstrisinden devralmasından sonra izleyebildikleri Türk kanalları ve ardından Türk dizileri, başta Türk kökenli izleyici için kendilerini Türkiye’de gibi hissetmeye ya da Türkiye ile bağlarını korumaları için aracı olmuştur.

Türkiye’yi henüz görmediğini söyleyen Anna (40, işsiz, S.) ailecek Türk dizilerini Sırpça altyazılı olarak izlediklerini, müziklerini ezbere bildiklerini ve diziler sayesinde Türkiye Türkçesini daha iyi öğrendiklerini dile getirir. İstanbul’u görme isteğinin dizilerden sonra epey arttığını da sözlerine ekler.

Prizren’de konuşulan Türkçe büyük oranda eski Türkçedir ve bunun yanı sıra Arnavutça ve Sırpçadan izler taşır. Türkiye Türkçesi “has Türkçe” olarak adlandırılır. Görüşmelerde Prizren Türkçesine hâkim birçok kişi “Türkçemiz kırıldı” diyerek dizilerin dillerine olan etkisini dile getirmiştir.

İzleyicinin Türkiye İmgesi

Robins ve Aksoy (2005) Türkiye televizyonlarının Londra’da yaşayan Türk ailelerce nasıl alındığı üzerine çalışmalarında, Türkiye kanallarının, izleyicilerin Türkiye’nin gündelik sıradanlığını takip etmesini sağladığını, böylece memleketlerine yönelik eleştirelilik barındırmayan nostaljik idealleştirme yönelimlerini engelleyerek kültürel mitselleştirmenin önüne geçtiğini tespit etmişlerdir. Diasporik izleyicinin, memleketlerinin yayınlarını izleme isteklerinin kimliği pekiştirici değil bilakis zayıflatıcı bir etkisi olduğunu savunurlar. Uydu aracılığıyla Türk kanallarına erişebilmek uzakta oldukları memleketlerini yakınlarına getirir ve Türkiye imgesinin demisti-

fiye olmasını sağlar. Kosovalı izleyici için ise Türk kanalları hem Türkiye ile bağlarını pekiştirici hem de zihinlerindeki Türkiye imgesini demistifiye edici etkidir. Türk kanallarında evlendirme programları, yarışmalar ve haber bültenlerinin yanı sıra en çok izlenen program formatı olarak Türk dizileri de bir yandan dizilerdeki ihtişam, Türkiye'nin güzelliklerinin gösterilmesi, zengin mekân ve kostüm tasarımları ile gurur duydukları, Türkiye ile bağlarını güçlendiren bir etkiye sahipken diğer taraftan sundukları şiddet unsurları gibi nedenler başta olmak üzere eleştirdikleri ve mesafelendikleri içeriklerle doludur. Örneğin Bir Arnavut olarak Türkiye'nin ihtişamlı tarihiyle gurur duyduğunu ifade eden Arjeta (62, Kuaför, A.) *Muhteşem Yüzyıl* dizisini, tarihi doğru göstermediği ya da yanlış olanı fazla vurgulu gösterdiği için eleştirir.

Görüşülenler dizilerin, özellikle Türkiye'yi hiç görmeyen ya da Türkiye'ye önyargısı olanlar için iyi bir tanıtım imkânı olduğu kanaatinde dirler. Ancak bununla birlikte Türkiye'yi yakından bilenler dizilerin "gerçek hayatla" çok da ilgisinin olmadığını, Türkiye'nin sıradan gündelik hayatını çok da iyi veremediğini de düşünmektedirler. Dizilerin izleyiciler için yanıltıcı olduğunu savunan Meryem şöyle der: *"Türkiye'yi çok güzel gösteriyor diziler. Ama bazen de yanıltıcı oluyor. Burada genç kızlar kapılıyorlar. 'Ah Türkiye'de hayat ne güzel' diye gidiyorlar oraya evleniyorlar. Sonra Türkiye'nin ücra bir köşesinde yaşıyorlar, görüyorlar Türkiye'yi. O yanlış mesajdır işte"* (Meryem, 44, Ev Hanımı, T.).

Oğlu Türkiye'de yaşayan, kendisi

de imkân buldukça Türkiye'ye giden Selman'a göre çok severek izlese de Türk dizileri Türkiye'deki olumsuzlukları da göstererek aslında izleyicilerin gönülden bağlı olduğu Türkiye imgesini yaralamaktadır:

"Dizilere baka baka öğrendik birçok şeyi. Kadınlara şiddet çok varmış onu öğrendik. Türkiye'nin kötü yönlerini çok gösteriyor diziler. Bütün Avrupa öğreniyor. Onu göstereceklerine dizilerde, kanunla önlesinler. Cezalandırsınlar bitsin. Ne gerek var kendini rezil etmeye" (Selman, 73, Emekli, T.).

Görüşmelerde diziler yoluyla kendi yaşadıkları ortama dair mukayeseler yapanlar, dizilerin Kosova'nın kendi geleneksel kabullerine de olumsuz örnek olduğu yorumunu getirilenler olmuştur:

"Diziler iyi, güzel, izliyoruz da şimdi gelinler kaynanaları istemiyor. Buralar da aynı Türkiye gibi oldu. Önceki gibi değil. Çocuklarımız ayrı eve çıkmayı planlıyor evlenince" (Nalan, 45, İşçi, A.).

Veton (52, İşsiz, A.) *"Türkiye'de şiddet çok. Burada yok böyle şeyler. Karısını öldürmeler. Bizde de vurulmaklar oluyordu bazen. Artık olmuyor"* sözleri ile Türkiye ve Prizren karşılaştırması yapar. Nora ise (46, Kuaför, A.) Prizren'de kadınların Türk dizilerindeki güçlü kadın karakterlerden etkilendiğini düşünür. Kadına yönelik şiddet Türkiye kadar olmasa da Prizren'de de rastlanan ama dile gelmeyen bir sorundur ona göre.

Melodramik Tahayyül ve Eleştirel Mesafe

İzleyicinin zihnindeki Türkiye imgesi ve dizilerin dolayımıyla oluşan Türkiye tahayyülü arasındaki gerilim izleyicinin dizileri eleştirel mesafe ile

okuma yönelimini ortaya koymaktadır. Ancak eleştirel mesafelenme aynı zamanda bu dizilerdeki melodramik unsurlardan keyif almalarını engellemektedir.

Arkası yarınların yayınlandıklarından diğer ülkelerde nasıl alınıldığına ilişkin öncü bir araştırma olan Ian Ang 1982 tarihli *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination* adlı çalışmasında, Hollandalı izleyicinin *Dallas* dizisini izlemekten duyduğu “ironik hazzı” ortaya koyar. Ang’e göre izleyiciyi diziyeye bağlayan önemli unsurlardan biri, dizinin izleyicinin “meleodramik tahayyül” dünyası ile bağ kurabilmesidir (Çaylı Rahte 2013: 24). Kimi izleyiciler dizinin ideolojik içeriğinden, örneğin kapitalizmi öven içeriğinden oldukça rahatsızdır ama diziyi bu mesajlardan bağımsız tutarak izlemektedir. Dizide hiç de onaylamadıkları değerlerin temsilini eleştirel mesafe ile izleyen izleyici, diziyi bir yandan eleştirirken bir yandan dizinin sunduğu dramatik unsurlara bağlanmaktadır. Kosovalı izleyici ile yapılan görüşmelerde de etnisite, cinsiyet, yaş, meslek vb. farklı kimliklere mensup izleyicinin Türk dizileri ile kurduğu bağda benzer bir eleştirel mesafe, müzakereci, karşıt ve egemen okuma pratikleri ile birlikte gözlenmiştir.

Türkiye’ye genç kızken sadece bir kere, akraba ziyareti için giden Ardora da Türk dizilerini fazla “abartılı” bulmaktadır:

“Çok izliyoruz dizileri, seviyoruz.” Bir arkadaşım diyor ki Türkiye dizilerdeki gibi değildir. Aileler insanlar başkadır, kuran okurlar, terbiyelidirler. Dizilerde hep bozuk insanlar var. Ama 75 milyon insan da öyle değil el-

bet. Ama dizi işte. Biz de izliyoruz. Dizilerde var öyle insanlar. Onlarsız da olmuyor. Dizi yapanlar da binbir beteri gösteriyor. Dizilerde sarılmak öpüşmek iyidir ama daha ötesi olmaz. Bazı dizilerde ahlaksızlık çok var. Anne kızının kaynını seviyor, o da iyi değil, ayıp. Daha terbiyeli diziler olsa fena olmaz. Bazı dizilerde çok şiddet var, ekstrem şeyler var, onlara dayanamıyoruz, bakmıyorum onlara” (Ardora, 67, Emekli, A.).

Kültürel ve Duygusal Yakınlık⁴

Kore dizilerinin Orta Doğu’da, Amerika’da, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika’da gördüğü ilginin izini süren *Youna Kim (2007)* kentli orta sınıfın temsil edildiği dizilerde bir Asya modernitesi imgesi kurduğundan söz eder. Estetize edilmiş yaşam tarzları, idealize edilmiş aşk ilişkileri ve iş yaşamı Asyalı gençlere ilham olmaktadır. Bu diziler *Sex and the City* ya da *Friends* gibi dizilerde rastlanamayacak ölçüde aile değerleri vurgusu, aileyi ben’in önünde gören geleneksel değerler güzellemesi ile bezenmişlerdir. Hüznün, sükûnetin, modernitenin unutturduğu duyguların dünyasını sunarlar. Doğu Asyalı izleyici için Japon TV dramalarının sunduğu “şimdi ve burada”lık hissi, izleyiciye dizilerdeki duygulara temas edebilme, kendi yaşamlarının gerçeklikleri ile mukayeseler yapabilme, dizilerdeki karakterlerle empati kurabilme imkânı tanımaktadır. Kosovalı izleyici de Türk dizilerini “ailece izlenebilecek diziler” oldukları için benimsemektedir:

“Çocuklar duymasın aynı bizi anlatıyor. Çocukları bayram namazında kaldırıyorlar, birlikte kurban kesmeye gidiyorlar. Aynı biz. Çocuklarla birlik-

te izliyoruz zaten dizileri” (Nezih, 49, Esnaf, T.).

“Bizde İspanyol dizileri vardı Türk dizilerinden önce. Ama son zamanlarda reytingi baya düşmüştü. Ahlaki açıdan, biraz daha açık geliyordu, hikayeler değişik moral değerler etrafında döndüğü için izleyici çok ısınmadı onlara. İspanyol dizileri ailecek izlenmiyordu. Ama Türk dizileri ailecek dede, babaanne, torun hep birlikte iki saat dizi izlenir. Saat 8’de çay demlenir. Dizi izlenir, arada dizinin muhabbeti yapılır” (Besmir, 39, Yapımcı, A.).

Yerli Yapımlara Olan İlgi ve Dizilerden Beklentiler

Televizyon, format uyarlamaları, yabancı film ve dizilere rağmen esasında ulusal bir yayıncılık mecrasıdır. ABD’den ve Latin Amerika’dan ithal edilen dizilerin gördüğü yoğun ilgiye rağmen yerli dizi sektörünün Türkiye’de büyük başarı kazanması da göstermektedir ki ulusal yapımlar izleyici tarafından her zaman tercih edilmektedir. Görüşülenler de esasında kendi ülkelerinde kaliteli yapımlar olsa izlemeyi tercih edebileceklerini dile getirmişlerdir.

Öte yandan Kosova’nın birkaç yerli dramasına dair alınan görüşler bu yapımların izleyicinin ilgisini çekmediği yönünde olmuştur. Kendilerine “ne hakkında diziler izlemek isterdiniz?” diye sorulduğunda, sıradan hayatları, kendi gündelik hayatlarına yakın hayatları (örneğin görüşme yapılan bir bakkal, bir bakkalın hayatını anlatan bir dizi olmasını isteyebileceğini söylemiştir) ülkelerinde yaşanmış olan savaşa dair bir şeyler söyleyen yapımları aradıklarını söylemişlerdir. Öte yandan dizileri bu kadar beğeniyle izlemelerinde dizilerin kendi hayatla-

rında olmayı anlatmasının payı olduğunu, olağan ya da aşına oldukları şeyleri anlatan dizilerin belki de sıkıcı olabileceğini de teslim etmişlerdir.

Sonuç

Yaşanan savaşlar sonrası ulusal kültür inşa sürecinde etnik milliyetçilikle yeniden biçimlenen bir coğrafya olarak Balkanlarda Türk dizilerinin izlenirliği, ulus-devlet ve kültürü tarafından yaratılan merkezci gücün anlık ve geçici esnemesi olarak okunabilir. Küresel kültürün medya yoluyla gündelik hayata akın etmesi diasporik izleyiciyi, imgesel yakınlaşmayı ve farklı kültürel tahayyülleri olanaklı kılmıştır.

Türk dizileri özellikle Kosovalı Türkler için, anayurtlarının kültürel ifade biçimlerinin görünürlüğünün artmasında ve Türkiye ile bağlarının pekiştirilmesinde, kendi oluşturdukları diasporik medya (yerel gazeteleri dergiler, haber siteleri, radyo ve televizyon kanalları) gibi önemli bir rol oynamaktadır. Bu aynı zamanda Türkiye’nin ana-akım medya anlatılarının ulusal sınırların ötesinde alan bulmasını sağlamaktadır. Ancak derinlemesine görüşmelerden de görüleceği üzere farklı etnik kökenlerden izleyicinin Türkiye ile hâlihazırda tesis edilmiş bulunan bağları medya dolaşımı ile olmanın çok ötesindedir ve bu bağların varlığı medya metinlerinin yorumlanmasında etkisini hissettirmektedir.

Prizren’de görüşmeler yapılan izleyiciyi Balkanlarda yaşayan ve Türk dizilerini seyreden kitlelerin bir mikrokozmosu olarak düşünmek mümkündür. Öte yandan ırk, sınıf, cinsiyet, yaş, meslek vb. değişkenler göz önünde bulundurulduğunda hiç-

bir izleyici grubunun ait olduğu belli bir grubun bir medya metnini nasıl yorumladığına dair temsil edici bir özelliği olduğu şüphesiz düşünülemez. Her bir izleyici kendini temsil etmektedir esasen. Tomlinson (1999: 100) bunu insanın biyografisinin arz ettiği bir metinlerarasılık olarak yorumlar. Bir başka deyişle kültürel deneyimi, insanın hayatında olup bitenler şekillendirir ve medyanın sunduğu kültür (temsil anlamında kültür) her daim insanın kendi yaşam deneyimlerinde dolayımlanır. Bu dolayımın ilişki bir yandan döngüsel de. Bireyin gerçekte yaşadıkları da okuduğu bir roman ya da izlediği bir pembe dizi tarafından dolayımınabilir.

Morley'in (2003: 207) Stuart Hall'den (1993) alıntılıdığı, bir yurttaş tipi olarak "birden fazla dünyaya ait olan, birden çok dil konuşan, birden çok kimlikle kendini tanımlayan, birden çok evi olan, farklı kültürler arasında müzakereye hâkim, kendileri birbirine kenetlenmiş tarihlerin ve kültürlerin ürünü olduğu için farklılıklarla yaşayan ve farklılığın diliyle konuşan kişiler" için tek bir anayurt değil birer yurt hâlini alabilen imgesel coğrafyalar söz konusudur. Kosovalı izleyiciler için de benzer bir saptama yapmak mümkündür. Beğeniyle izlemekte oldukları Türk dizilerinin modern ihtişamlı, aşk ve entrika dolu içeriklerinin anti-tezi olan, aile bağları, namus kodları ve toplumsal cinsiyet rolleri bakımından geleneksel söylemler ile bezeli ikircikli anlatılarını hem kendilerini ait hissettikleri kültürel evrenin bir parçasıymışçasına izlemekte ve dizileri eleştirirken "içeriden" bir göz gibi bakmakta hem de kendi yaşadıkları coğrafyayı ve kültürel değerleri

ayrıştıran, "dışarıdan" bir gözle dizilere mesafelenmektedirler. Türk dizileri ile birlikte, Türkiye'ye ne kadar yakın ve aynı zamanda Türkiye'den ne kadar farklı/uzak oldukları duygusunu bir arada yaşamaktadırlar.

NOTLAR

- 1 İzleyici araştırmalarına dair öncü çalışmalar için bkz.: Herzog, H. (1941). "On Borrowed Experience: An Analysis of Listening to Daytime Sketches", *Studies in Philosophy and Social Science*, The Institute of Social Research. Radway, J. Radway, J. (1984). *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature*. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press. Hobson, D. (1982). *Crossroads: The Drama of a Soap Opera*. London: Methuen.
- 2 Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, 2008'de bağımsızlık kazanan Kosova'da yaklaşık 18 bin Türk yaşamaktadır. Prizren'de Kosova'nın bağımsız bir devlet olma sürecine kadar geçen zaman diliminde, gündelik yaşam kültüründe önemli bir ayırım olan kasabalılık-köylülük karşıtlığının imleyenlerinden biri Türkçe anlamak ve Türkçe konuşmak olmuştur. Kasabalı olmak ("kasaba" ifadesi günlük dilde "kent" anlamında kullanılmaktadır) ve eğitilmiş, "kültürlü" olmak Türk kökenli olunsun ya da olunmasın Türkçe bilmek demektir aynı zamanda. Savaş sonrası değişen demografik yapı, kasabalardan kentlere yoğun göçler sonrasında bu dengeler de değişmiştir. Prizren'de hâlâ Türkçe yaygın olarak konuşulsa da eskiden sahip olduğu simgesel ayrıcalığını yitirmiş görünmektedir. Genç nüfus arasında Türk kökenli olmayan kesimlerde Türkçe bilenlerin sayısı azalmaktadır.
- 3 Takma isimleriyle yer alan görüşülenlerin bilgisi parantez içinde verilirken sırasıyla yaş, meslek ve etnik köken yazılmaktadır. Türk: T., Arnavut: A., Sırp: S. ve Boşnak: B. koduyla ifade edilmiştir.
- 4 Takma isimleriyle yer alan görüşülenlerin bilgisi parantez içinde verilirken sırasıyla yaş, meslek ve etnik köken yazılmaktadır. Türk: T., Arnavut: A., Sırp: S. ve Boşnak: B. koduyla ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ang, Ian. *Watching "Dallas": Soap Opera and the Melodramatic Imagination*. London: Methuen & Co., [1982] 1985.
- Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür. Cilt. 1*, Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

- Çaylı Rahte, Emek. "Gündüz Kuşağı Televizyonunun Etnografik Analizi: Bir İntrospektif Çalışması". *Sahanın Sesleri*. Der. Hakan Ergül. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Chalaby, Jean K. *Towards an Understanding of Media Transnationalism, Transnational Television Worldwide: Towards a New Media Order*. I.B. Taurus, 2005.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı, 1998.
- Georgiou, Myria. "Media, Diaspora, and the Transnational Context: Cosmopolitanizing Cross National Comparative Research". *The Handbook of Global Media Research*. Ed. Ingrid Volkmer. Blackwell Publishing, 2012.
- Hafez, Kai. "The Global Public Sphere". *A Critical Reappraisal*. Ingrid Volkmer. *The Handbook of Global Media Research*. Blackwell Publishing, 2012.
- Hall, Stuart. "Encoding/Decoding", *Media Studies*. Paul Morris-Sue Thornhom (eds), Edinburgh: Edinburgh University Press. 51-61., [1973] 1999.
- Holton, Robert. "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları" *Sosyoloji Konferansları No: 47 (2013- 1)*. Çev. Kasım Karaman. 59-75, 2013.
- Iwabuchi, Koichi. "Japanese Media in the Global Agora". Ed. Daya Kishan Thussu. *Media On The Flow: Global Flow and Contra-Flow*. London & New York: Routledge, 2007.
- Karlıdağ, Serpil ve Bulut, Selda. "The Transnational Spread Of Turkish Television Soap Operas", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. No: 47. 75-96, 2014.
- Katz, Elihu ve Liebes, Tamar. "Interacting With Dallas: Cross Cultural Readings of American TV". *Canadian Journal of Communication*, 15 (1), 45-66. http://repository.upenn.edu/asc_papers/159, 1990.
- Kim, Youna. "The Rising East Asian 'Wave' Korean Media Go Global". Ed. Daya Kishan Thussu. *Media On The Flow: Global Flow and Contra-Flow*. London & New York: Routledge, 2007.
- Mattelart, Tristan. "Media, Migrations and Transnational Cultures". *Media Perspectives for the 21st Century*. Ed. Stylianos Papathanassopoulos. London & New York: Routledge, 2011.
- Mattelart, Tristan. "Globalization Theories and Media Internationalization: A critical Appraisal". *Towards a Transcultural Approach to 'Media Cultures'*. *Internationalizing Media Studies*. Ed. Daya Kishan Thussu. Abingdon: Routledge, 32-48, 2009.
- Moran, Albert. *New Flows in Global TV*. Bristol: Intellect Books, 2009.
- Morley, David. *Home Territories: Media, Mobility and Identity*. London & New York: Routledge, 2003.
- Morley, David. *The Nationwide Audience*. London & New York: Routledge, [1980] 1999.
- Nuroğlu, Elif. "Dizi Turizmi..." Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi. Konferans Metni. (2013). 04. 09. 2015. <http://www.researchgate.net>
- Peruško, Zrinjka ve Čuvalo, Antonija. "Comparing Socialist And Post-Socialist Television Culture: Fifty Years Of Television In Croatia". *Journal of European Television History and Culture*. Cilt 03 Sayı 05, 2014.
- Robins, Kevin ve Aksoy, Asu. "Whoever Looks Always Finds: Transnational Viewing and Knowledge-Experience". *Transnational Television Worldwide: Towards a New Media Order*. Ed. Jean K. Chalaby. I.B. Taurus, 2005.
- Sinclair, John. "Latin America's Impact on World Television Markets". *Television Studies After TV: Understanding Television in the Post-Broadcast Era*. Ed. Graeme Turner ve Jinna Tay. London & New York: Routledge, 2009.
- Thussu, Daya Kishan. *Media On The Flow: Global Flow and Contra-Flow*. London & New York: Routledge, 2007.
- Tomlinson, John. *Küreselleşme ve Kültür*. Çev. Arzu Eker. İstanbul: Ayrıntı, 2004.
- Tomlinson, John. *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*. Çev. Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı, 1999.
- Turner, Graeme and Tay, Jinna. *Television Studies After TV: Understanding Television in the Post-Broadcast Era*. Routledge, 2009.
- Tutal, Nilgün. *Küreselleşme, İletişim, Kültürlerarasılık*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.
- Uysal Ahmet (2011). "Ortaoğlu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği". *Stratejik Düşünce Enstitüsü SDE Rapor* (2011) 13 09 2015. <http://sde.org.tr>
- Volcic, Zala. "Television in the Balkans The Rise of Commercial Nationalism" *Television Studies After TV: Understanding Television in the Post-Broadcast Era*. Ed. Graeme Turner ve Jinna Tay. London & New York: Routledge, 2009.
- Yanardağoğlu, Eylem ve Karam, İmad I. "The Fever That Hit Arab Satellite Television: Audience Perceptions of the Turkish TV Series". *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Taylor and Francis. [Online]. (<http://dx.doi.org/10.1080/1070289X.2013.823089>) 2013.
- Yörük, Zafer ve Vatikiotis, Pantelis. "Soft Power or Illusion of Hegemony: The Case of the Turkish Soap Opera 'Colonialism'". *International Journal of Communication* No. 7. 2361-2385, 2013.